
/УДК 94(477.8)

Іван Зуляк

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
(1964–1991) / О. М. МАЛЯРЧУК. – ІВАНО-ФРАНКІВСЬК: СИМФОНІЯ ФОРТЕ,
2015. – 548 С.**

У статті проаналізовано монографію О. Малярчука, присвячену соціально-економічним процесам, що відбувалися у другій половині ХХ ст. в західних областях УРСР. Розкрито її основні структурні елементи.

Ключові слова: нафтогазовидобування, лісове господарство, хімічна індустрія, рослинництво, тваринництво, соціальна сфера.

Проаналізоване дослідження торкається питань особливостей промислового і сільськогосподарського потенціалу західних земель України у складі СРСР – лісової і деревообробної галузей, нафтогазовидобування, калійного виробництва, системи рослинництва, структури тваринництва, соціальної політики. У монографії з'ясовано вклад західного регіону в загальносоюзний і республіканський економічні комплекси, стан і тенденції подальшої господарської політики, головні напрями і наслідки промислового реформування в радянські часи.

Актуальність цієї теми обумовлена тим, що трансформація економіки від одного до іншого типу найбільше позначилася на соціальній сфері. З економічним піднесенням та конкурентоспроможністю пов'язують економічне піднесення країни. Загальна стратегія розвитку наукових досліджень полягає в спрямованості на системний аналіз суспільства в його цілісності, динаміці, внутрішніх суперечностях і перспективних тенденціях. Характерною ознакою вітчизняної історіографії є посиленна увага до глибокого і критичного осмислення соціально-економічних процесів, що відбувалися в Україні. У цьому зв'язку важливим науковим завданням істориків є дослідження особливостей впровадження політики радянської влади в деяких регіонах. Партійно-радянська система використовувала потенціал західних земель України для формування загальнодержавного промислового комплексу, зважаючи на далекосяжні плани панівної комуністичної партії. У західних областях України постали економічні, екологічні, соціальні та інші проблеми, витoki яких знаходять у радянській долі.

Дослідник відзначає й той факт, що західні землі України з давніх-давен були відомі своїми надрами: тут видобували сіль і займалися ремеслами з часів Галицько-Волинського королівства. Ще в середні віки зроблено спроби дослідити нафту і природний газ, дещо пізніше – калійні солі. У середині минулого століття відкрито запаси сірки, урано-поліметалічний басейн. Природа наділила Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Тернопільську, Рівненську та Чернівецьку області масивами лісів, водними ресурсами, карпатськими сланцями, великими запасами якісної глини, солі, піску, торфу, вапняку, вугілля, каменю та ін.

Робота логічно структурована: містить вступ, шість розділів, поділені на підрозділи, висновки, перелік умовних скорочень, список використаних джерел та додатки. Усі розділи дослідження доповнюють один одного і висвітлюють процес соціально-економічних реформ у радянські часи.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1964–1991 рр., що отримав в історії назви «застій» і «перебудова». Нижня межа дослідження пов'язана з приходом у жовтні 1964 р. до влади в СРСР Л. Брежньова, обранням у березні 1985 р. генеральним секретарем ЦК КПРС М. Горбачова. Верхня межа – проголошення незалежності України. Задля глибшого висвітлення деяких сюжетів роботи автор подекуди відхиляється від зазначеної хронології. Географічні межі – територія семи областей західного регіону України. Спектр питань, поставлених у праці, перебуває у предметному полі таких дисциплін: історії України, історії економіки, аграрної історії, політології, соціології, культурології, екології, етнології тощо. Саме тому в процесі роботи застосовано полідисциплінарну методологію, але основний напрям дослідження проведено переважно в межах конкретної спеціальності – історії України. Це визначило предмет аналізу, сукупність поставлених завдань і способи їх розв'язання. У роботі використано цивілізаційний, діалектичний та історико-антропологічний підходи.

У першому розділі висвітлено історію вивчення соціально-економічних процесів у радянські часи, зарубіжній науці та незалежній Україні; визначена історико-економічна проблематика, яка не знаходила відображення у науковій літературі; охарактеризовано джерельну базу обраної теми та методи її дослідження.

У вивченні змісту і напрямків державної політики у промисловості, сільському господарстві, освіті, культурі, охороні здоров'я важливе значення мають документи Центрального державного

архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) і Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). У центральних архівах України інформація щодо промислового, сільськогосподарського, соціального життя західних областей УРСР розпорошена. Джерельну базу дослідження становлять матеріали державних архівів Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської та Чернівецької областей, які торкаються різних аспектів дослідження. У роботі використано матеріали місцевих партійних і державних органів з питань промислового і сільськогосподарського, наукового та культурного життя регіону. У них наявне широке коло документів, котрі всебічно висвітлюють політику партії та уряду щодо визначення основних напрямів розвитку областей. Серед найважливіших слід виділити постанови обласних обкомів КП України і виконкомів обласних Рад депутатів трудящих, стенограми нарад, матеріали перевірок.

Другий розділ присвячено процесу індустріалізації західного регіону України в 1964–1991 рр. Висвітлено шляхи і методи, якими здійснювали широкомасштабне будівництво заводів, фабрик, електростанцій, проводили інтенсивну реконструкцію і технічне переобладнання робочих місць. Це сприяло промислому піднесенню регіону, трудовій зайнятості населення, створенню бази будівельної індустрії з місцевих матеріалів. Господарський комплекс набув загальних визначальних рис радянської планової економіки. У досліджуваній період у західному регіоні Української РСР, як і в республіці, виникли і набули розвитку нові машинобудівні галузі і виробництва. Серед них – автомобільна, електронна промисловість. Створено галузь сільськогосподарського машинобудування – виробництво машин і устаткування для тваринництва і кормовиробництва. Позитивні зрушення відбулися в розміщенні підприємств машинобудування і металооброблення на території західного регіону республіки. На відміну від старих промислових центрів республіки, де основні фонди потребували докорінної модернізації, західний регіон УРСР постачався найновішим на той час устаткуванням (експортним і вітчизняним) та машинами. Однак консерватизм, опір бюрократичного апарату був на заваді реформ. Інтереси партійної номенклатури, з одного боку, і суспільства та підприємств, з другого, все більше розходилися, що й призвело до глибокої економічної кризи.

У третьому розділі охарактеризовано усталені традиційні галузі – лісове господарство, а також нафтовидобування і калійне виробництво. У радянські часи створено лісокомбінати – підприємства, які були обладнані відносно найновішими на той час досягненнями техніки і радянської науки. Вони здійснювали цілий комплекс лісогосподарських, лісозаготівельних і деревообробних робіт. Ручну працю лісорубів полегшили бензопили, трактори, лебідки, крани та інші механізми.

Найстарішою галуззю промисловості західного регіону України, поряд з лісорозробками, вважаються нафтопромисли, започатковані в першій половині XIX ст. у вигляді дрібних селянських промислів. Згодом цей промисел відокремився від землеробства і перетворився у самостійну галузь промисловості й сконцентрувався довкола таких міст, як Борислав, Надвірна, Долина. Возз'єднання західноукраїнських земель з радянською Україною дійсно «стало поворотним пунктом» у розвитку нафтогазової промисловості. Хоча офіційно й здійснювалося врахування перспектив розвитку того чи іншого родовища в цілому, однак відбулася хижацька експлуатація нафтового поля у критичних масштабах.

Аналіз діяльності підприємств хімічної промисловості засвідчує, що будівництво, розширення виробничих потужностей, модернізація сприяли нарощуванню випуску необхідної продукції. За короткий час створено хімічну промисловість у західному регіоні УРСР. У структурі виробництва зростає випуск синтетичних смол, поліакриламідів, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, металічного магнію, перхлоретилену, синтетичних фарбників, хімічних волокон, каустичної соди, аеросилу, полівінілхлориду, етилену тощо. Загалом, з точки зору економічних «кількісно-вартісних» показників, хімічна промисловість розвивалася успішно і стабільно. Поряд з цим для неї були характерні ті ж проблеми, що і для інших галузей соціалістичної планової економіки. Роботу промислових підприємств ускладнювали організаційні негаразди. У своїй практичній діяльності «жива організаторська робота» підмінялася направленням значної кількості листів і вказівок. Керівники підвідомчих організацій у своїй повсякденній роботі мали спиратися на первинні партійні організації, міськкоми, райкоми партії, райвиконкоми і підтримувати з ними відповідні стосунки. Контроль за виконанням обов'язків і постанов здійснювали відповідні відділи обкомів компартії України, а також інші «вищестоящі організації та органи».

Четвертий розділ розкриває економічну стратегію партійно-радянської влади в аграрному секторі економіки. Застосування системи машин у всіх галузях сільського господарства – визначальний елемент процесу індустріалізації. Технологічний ланцюг мав охоплювати процес від спорадичного застосування машин до комплексної механізації та автоматизації землеробства і тваринництва. Індустріальна основа виробництва створювалася на основі запровадження системи машин з найширшим використанням електроенергії, тобто на новій технічній базі. Важливу роль

щодо уточнення господарських пріоритетів і нарощування індустріального потенціалу сільського господарства відіграли рішення березневого (1965 р.) пленуму ЦК КПРС.

Зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства і пов'язаних із ним галузей, впровадження комплексної механізації й автоматизації, збільшення виробництва мінеральних добрив і засобів захисту рослин свідчили про великомасштабність державних заходів, спрямованих на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Подальшого удосконалення зазнавала система управління сільським господарством і агропромисловим комплексом. Незважаючи на деякі успіхи, у країні відчувалася нестача багатьох видів сільськогосподарської продукції, сезонні спади в торгівлі продовольчими товарами. Про відставання сільського господарства від зростаючих потреб країни неодноразово йшлося в документах партії і уряду. Значна частина сільськогосподарських угідь західного регіону Української РСР належала до районів «ризикованого землеробства», де природно-кліматичні умови гірської і пригірської місцевості, зони Полісся не сприяли високим і стабільним врожаям. Послабити цю залежність сільського господарства намагалися шляхом будівництва гідротехнічних споруд та берегоукріплення рік, застосування відповідної техніки, агротехнічних засобів. До сільськогосподарського виробництва залучалися великі площі, але віддача часто була мізерною.

П'ятий розділ присвячено соціальній політиці партійно-радянської влади, яка охоплювала мережу закладів культури, освіти, а також галузі, пов'язані з відтворенням головної продуктивної сили суспільства, відновленням її працездатності, зміцненням здоров'я тощо. Упродовж досліджуваного періоду у цьому напрямі були досягнуті помітні успіхи – зміцнювалася, створена у післявоєнні роки розгалужена система установ культури, освіти, охорони здоров'я, спорту. Ними могли користуватися безкоштовно або за незначну плату широкі верстви населення. Разом з тим, якість цих послуг доволі часто була на досить низькому рівні, і домінував традиційний кількісний підхід та ідеологічна складова. На початок 60-х років ХХ ст. у західних областях Української РСР була сформована мережа народних університетів, бібліотек, клубів, музеїв, театрів та інших закладів культури. Вони виступали інституціями духовного обслуговування населення. Головну увагу приділяли вихованню дітей і підлітків, в дошкільних закладах і в позаурочний час, на радянських суспільних цінностях.

У шостому розділі розглянуто наслідки уніфікації суспільного життя за радянським зразком у західному регіоні України. Ментальність західних українців відрізнялася загостреним почуттям національної самосвідомості і консервативними релігійними світоглядними позиціями. Офіційна «ліквідація» діяльності Греко-католицької церкви і придушення боротьби відділів УПА і підпілля ОУН не означало припинення визвольних змагань і відмови від «батьківської віри», – змінювалися форми й методи боротьби з тоталітарною системою. Безпосередні учасники національно-визвольного руху, їх прихильники продовжували «пасивно» обстоювати державницьку концепцію, яка базувалася на націоналістичній самостійницькій ідеї і традиційних релігійних обрядах. Можна констатувати про перехід форм і методів боротьби із тоталітарною системою у інші фазу – пасивного спротиву. Естафету боротьби перейняли дисиденти і молодіжні націоналістичні організації, які проводили активний спротив системі, однак їх дії мали розрізнений характер. Все ж, вони справляли певний резонанс на народні маси.

Генеральна лінія КПРС – творення нової радянської спільноти – не була реалізованою в бажаному партією обсязі. Більшість українців не втратили національну гідність і боляче реагували на національне приниження. Найкоштовнішим скарбом виступала рідна мова, яку постійно витісняла російська («великий, могутній русский язык»). На західних українських землях до цього долучилося збереження історичної пам'яті народу та дотримання релігійних звичаїв і обрядів. «Притлумлені страхом» громадяни активізувалися й поступово вимагали проведення змін у суспільному житті. Використання різного роду комуністичних міфів досягло своєї критичної межі. Незважаючи на це, компартія і далі монополювала суспільно-політичні і соціально-культурні схеми, принципи, ідеї.

Національно-демократичне відродження відбувалося через процес створення осередків Руху, ТУМ ім. Т. Шевченка та інших громадських організацій за схемою «знизу–вгору». Клуби, комітети, гуртки, асоціації, товариства, спілки, партії доповнювали один одного. Численні культурологічні неформальні об'єднання, які почали діяти в Україні з другої половини 1980-х років ставили перед собою одне з найважливіших завдань – відродження української культури, мови, освіти. Серед них виокремлювались осередки Товариства української мови ім.Т.Г.Шевченка, Народного руху України за перебудову, «Меморіалу», «Пласту», Українського козацтва і т. д. Ідея національно-культурного відродження стимулювала процес демократизації суспільно-політичної сфери, утвердження плюралізму в житті України. Найбільша кількість осередків з'явилася у західних областях України і поширилася на центральні, а згодом – на схід і південь республіки. Логічним підтвердженням

національно-державницьких устремлінь стало проголошення незалежності України як головної політичної умови для практичної реалізації народного суверенітету.

У ході дослідження було встановлено пріоритети в ході розбудови Української незалежної держави: охорона навколишнього природного середовища, регулювання еколого-економічної діяльності, гарантування права своїх громадян на екологічну безпеку. Економічні та соціальні труднощі не повинні бути загрозою для регіону, зважаючи на закладені в попередні десятиріччя екологічні проблеми.

Усвідомлення позитивних і негативних тенденцій у соціально-економічному житті західного регіону України досліджуваного періоду дає можливість сформулювати програму економічного будівництва і деяких практичних рекомендацій.

Підсумовуючи, варто зазначити, що рецензована монографія О. Малярчука «Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991)» є давно очікуваним виданням, яке приверне увагу дослідників. Автору вдалося подати цілісну структурну характеристику соціально-економічних процесів у західних областях України. Прорахунки і напрацювання радянського періоду необхідно враховувати в становленні нової системи господарювання в незалежній Україні.

Иван Зуляк

**СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В ЗАПАДНОМ РЕГИОНЕ
УКРАИНСКОЙ ССР (1964–1991) / О. М. МАЛЯРЧУК. – ИВАНО-ФРАНКОВСК:
СИМФОНІЯ ФОРТЕ, 2015. – 548 С.**

В статье проанализировано монографию О. Малярчука, посвященную социально-экономическим процессам, которые происходили во второй половине XX в. в западных областях УССР. Раскрыты основные структурные элементы.

Ключевые слова: нефтегазодобычи, лесное хозяйство, химическая промышленность, растениеводство, животноводство, социальная сфера.

Ivan Zuliak

**SOCIAL AND ECONOMIC PROCESSES IN THE WESTERN REGION OF THE
UKRAINIAN SSR (1964–1991) / O. M. MALYARCHUK. – IVANO-FRANKIVSK:
SYMPHONIA FORTE, 2015. – 548 P.**

The monograph of O. Malyarchuk dedicated to the socio-economic processes which took place in the second half of the twentieth century in the western regions of the USSR is analyzed in the article. The basic structural elements are revealed.

Key words: oil and gas production, forestry, chemical industry, crop growing, animal husbandry, social sphere.